

УДК 342.565.2:343

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.63>

ВПЛИВ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ НА ВИРІШЕННЯ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Данко В.Й.,

кандидат юридичних наук, доцент,

юридичний факультет,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID: 0000-0002-0525-438X

Данко В.Й. Вплив правових позицій Конституційного Суду України на вирішення окремих категорій кримінальних справ.

Вказується, Конституційний Суд України, будучи єдиним органом конституційної юрисдикції в державі, виконує ключову функцію щодо гарантування верховенства Основного Закону та охорони прав і свобод людини. Правові позиції, що формулюються Судом у його рішеннях та висновках, набувають принципового значення для функціонування всієї правової системи, адже саме вони окреслюють конституційно прийнятні межі інтерпретації та застосування нормативно-правових актів. Водночас саме сфера кримінального судочинства, де проблематика обмеження прав особи постає найгостріше, демонструє особливу вагомість актів органу конституційної юрисдикції, оскільки саме у кримінальному провадженні конституційні гарантії прав людини проходять найбільш суворе випробування практикою.

Стаття присвячена комплексному дослідженню впливу правових позицій Конституційного Суду України на вирішення окремих категорій кримінальних справ. Проаналізовано юридичну природу правових позицій КСУ як ключового елемента національної правової системи, що забезпечує єдність тлумачення та застосування конституційних норм усіма суб'єктами правовідносин. Встановлено, що попри відсутність легального визначення цього поняття у Конституції та законах України, правові позиції мають усталене доктринальне обґрунтування та виконують квазінормативну функцію, зобов'язуючи всіх учасників правовідносин керуватися конституційно-правовим тлумаченням. Досліджено особливості впливу актів органу конституційної юрисдикції на кримінальне судочинство, де питання обмеження прав і свобод особи є найбільш гострими, а конституційні гарантії піддаються найсуворішій практичній перевірці. Обґрунтовано, що суди загальної юрисдикції при здійсненні правосуддя зобов'язані враховувати правові позиції КСУ при кваліфікації діянь, визначенні меж кримінальної відповідальності та забезпеченні процесуальних прав учасників кримінального провадження. Особливу увагу приділено аналізу Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 про визнання смертної кари неконституційною як визначального прикладу впливу правових позицій КСУ на кримінальне право та гуманізацію кримінальної політики держави загалом. Доведено, що це рішення, спираючись на положення статей 3, 21, 22, 27 Конституції України, а також на європейські стандарти захисту прав людини, не лише завершило виконання зобов'язань України перед Радою Європи, а й заклало підвалини для подальшого розвитку гуманістичних засад у кримінальному праві, що знайшло відображення у прийнятті нового Кримінального кодексу України 2001 року без смертної кари серед видів покарань.

Ключові слова: правові позиції, Конституційний Суд України, кримінальні справи, смертна кара, конституційна юрисдикція.

Danko V.Yu. The influence of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine on the resolution of certain categories of criminal cases.

It is indicated that the Constitutional Court of Ukraine, being the only body of constitutional jurisdiction in the state, performs a key function in guaranteeing the supremacy of the Basic Law and protecting human rights and freedoms. The legal positions formulated by the Court in its decisions and conclusions acquire fundamental importance for the functioning of the entire legal system, because they outline the constitutionally acceptable boundaries of the interpretation and application of regulatory legal acts. At the same time, it is the sphere of criminal proceedings, where the issue of restricting the rights of the individual arises most acutely, demonstrates the special importance of the acts of the body of constitutional jurisdiction, since it is in criminal proceedings that constitutional guarantees of human rights are most severely tested in practice.

The article is devoted to a comprehensive study of the influence of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine on the resolution of certain categories of criminal cases. The legal

nature of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine as a key element of the national legal system, which ensures the unity of interpretation and application of constitutional norms by all subjects of legal relations, is analyzed. It is established that despite the absence of a legal definition of this concept in the Constitution and laws of Ukraine, legal positions have an established doctrinal justification and perform a quasi-normative function, obliging all participants in legal relations to be guided by constitutional and legal interpretation. The peculiarities of the influence of acts of a body of constitutional jurisdiction on criminal proceedings are studied, where the issues of restricting the rights and freedoms of an individual are the most acute, and constitutional guarantees are subject to the strictest practical verification. It is substantiated that courts of general jurisdiction, when administering justice, are obliged to take into account the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine when qualifying acts, determining the limits of criminal liability and ensuring the procedural rights of participants in criminal proceedings. Special attention is paid to the analysis of the Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated December 29, 1999 No. 11-rp/99 on the recognition of the death penalty as unconstitutional as a defining example of the influence of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine on criminal law and the humanization of the criminal policy of the state in general. It is proved that this decision, based on the provisions of Articles 3, 21, 22, 27 of the Constitution of Ukraine, as well as on European standards for the protection of human rights, not only completed the fulfillment of Ukraine's obligations to the Council of Europe, but also laid the foundation for the further development of humanistic principles in criminal law, which was reflected in the adoption of the new Criminal Code of Ukraine in 2001 without the death penalty among the types of punishment.

Key words: legal positions, Constitutional Court of Ukraine, criminal cases, death penalty, constitutional jurisdiction.

Постановка питання. Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції відіграє визначальну роль у забезпеченні верховенства Конституції та захисті прав і свобод людини. Його правові позиції, сформульовані у рішеннях та висновках, мають особливе значення для всієї правової системи держави, оскільки визначають конституційно допустимі межі тлумачення та застосування законодавства. В той же час, саме у сфері кримінального судочинства, де питання обмеження прав особи набувають найбільш гострого характеру, роль актів органу конституційного судочинства є особливо ваговою, адже саме тут конституційні гарантії прав людини піддаються найсуворішій перевірці на практиці.

Правові позиції Конституційного Суду України суттєво впливають на практику вирішення кримінальних справ, формуючи стандарти тлумачення кримінального та кримінального процесуального законодавства. Беззаперечно, суди загальної юрисдикції при здійсненні правосуддя зобов'язані враховувати конституційно-правове розуміння норм, викладене в актах органу конституційної юрисдикції, що безпосередньо впливає на кваліфікацію діянь, визначення меж кримінальної відповідальності та забезпечення процесуальних прав учасників кримінального провадження.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного аналізу впливу актів органу конституційного судочинства на кримінальне правозастосування в умовах триваючої судово-правової реформи та євроінтеграційних процесів. Особливого значення набуває вивчення практики врахування правових позицій Конституційного Суду України судами при вирішенні окремих категорій кримінальних справ, зокрема у контексті застосування принципів верховенства права, законності, презумпції невинуватості та інших конституційних засад кримінального судочинства.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів впливу правових позицій Конституційного Суду України на вирішення кримінальних справ та вироблення пропозицій щодо вдосконалення механізму їх застосування у кримінальному провадженні.

Виклад матеріалу дослідження. Діяльність Конституційного Суду базується, зокрема, на принципі обов'язковості його рішень та висновків, закріпленому в частині другій статті 147 Конституції України. Водночас ні Конституція України, ні законодавство не містять визначення поняття «правові позиції Конституційного Суду», хоча воно активно досліджується в науковій доктрині та має сформоване теоретичне обґрунтування. Правові позиції Конституційного Суду є невід'ємною складовою конституційного судочинства, оскільки вони формуються саме в процесі здійснення конституційної юрисдикції [1, с. 32].

Конституція України як акт найвищої юридичної сили, що має найширшу сферу дії в державі та суспільстві, логічно зумовлює покладення функцій її захисту й охорони насамперед на Конституційний Суд України. У процесі здійснення конституційного правосуддя КСУ керується критеріями конституційності, що впливають із верховенства Основного Закону, який слугує фундаментом і первинним джерелом права при перевірці законів, актів Президента України та уряду. Це забезпе-

чує досягнення кінцевої мети – утвердження конституційного ладу та конституційного правління. Ключова роль КСУ у гарантуванні верховенства Конституції України фактично перетворює його на теоретико-аналітичний центр конституційного права та процесу, де забезпечується відповідність між текстом Конституції та її практичним застосуванням до всієї системи законодавчих і підзаконних актів [2, с. 35].

Конституційний Суд України здійснює офіційне тлумачення Конституції та законів України, яке має обов'язковий, а відтак нормативний характер. КСУ уповноважений припиняти дію нормативних актів, визнаних неконституційними, або запобігати набуттю ними чинності. Крім того, визнаючи закон конституційним, Суд може надати таке тлумачення його конституційно-правового змісту, яке стає обов'язковою умовою конституційності цього акта та набуває нормативного значення для всіх суб'єктів правозастосування, включаючи суди загальної юрисдикції [3, с. 64].

Правові позиції становлять сутнісне ядро будь-якого рішення у юридичній справі. Їх формування розпочинається ще на етапі попереднього вивчення звернень та підготовки справи до розгляду, коли здійснюється збирання й аналіз матеріалів. Остаточного ж вигляду правові позиції набувають у рішенні відповідного органу [4, с. 38]. Наразі в юридичній науці проблематика правових позицій досліджується переважно в межах окремих галузевих дисциплін — стосовно конкретних ситуацій чи діяльності певних органів. Водночас на загальнотеоретичному рівні у вітчизняному правознавстві відсутнє визначення юридичної природи цього поняття. Така прогалина актуалізує перед науковцями завдання коректного використання зазначеної категорії з метою точного визначення порядку застосування правових позицій та особливостей їх викладення у відповідних актах [5, с. 20].

У процесі офіційного тлумачення законів конституційні суди не здійснюють первинного правового регулювання відповідних суспільних відносин, а лише розкривають зміст нормативних приписів, приводячи їх у відповідність до конституції. Виконання конституційними судами функції, наближеної до правотворчості, зобов'язує всіх учасників відповідних правовідносин діяти згідно з наданими роз'ясненнями. Юридична природа органів конституційної юрисдикції зумовлює специфіку їхньої діяльності: вони не лише застосовують конституцію і право, а й «віднаходять» право, формуючи конституційно-правову доктрину та власні правові позиції щодо розуміння й інтерпретації конституційних положень [6, с. 50].

Норми Кримінального кодексу України (далі – КК України) [7] від 05.04.2001 № 2341-III (із змінами та доповненнями) не містять положень щодо обов'язковості врахування рішень та правових позицій Конституційного Суду України при розгляді кримінальних справ. Натомість, частина 1 статті 3 КК України зазначає: законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

В контексті тематики нашого дослідження відзначимо, на наш погляд, одним із найважливіших рішень у практиці діяльності Конституційного Суду України для сфери кримінальних правовідносин є Рішення від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99, більш відоме як Рішення про смертну кару. Зокрема, у резолютивній частині рішення Суд вирішив, що положення статті 24 Загальної частини та положення санкцій статей Особливої частини Кримінального кодексу України, які передбачають смертну кару як вид покарання, визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

Згадане рішення № 11-рп/99 не тільки вплинуло на кримінальні правовідносини, а й загалом на статус України, як держави, яка рухається у напрямку визнання та впровадження ідей гуманізму.

Цілком зрозуміло, скасування смертної кари стало важливим кроком у підтвердженні європейського вибору України та її прихильності до цінностей, на яких ґрунтується європейська спільнота. Слід зазначити, що відмова від смертної кари була однією з умов вступу України до Ради Європи у 1995 році, і рішення Конституційного Суду фактично завершило процес виконання цього зобов'язання на конституційному рівні. Таким чином, акт органу конституційної юрисдикції набув не лише внутрішньодержавного, а й міжнародно-правового значення, засвідчивши готовність України дотримуватися європейських стандартів захисту прав людини та інтегруватися до європейського правового простору.

Водночас це рішення заклало підвалини для подальшого розвитку гуманістичних засад у кримінальному праві України. Визнання права на життя як абсолютної конституційної цінності, що не може бути обмежена навіть державою у формі найсуворішого покарання, сформувало новий підхід до розуміння меж державного примусу у сфері кримінальної юстиції. Правова позиція Конституційного Суду щодо неприпустимості смертної кари стала орієнтиром для законодавця при подальшому реформуванні системи кримінальних покарань та посилила аргументацію на користь гуманізації кримінальної політики загалом, що знайшло відображення у прийнятті нового Кримінального кодексу України 2001 року, який уже не містив смертної кари серед видів покарань.

З даного приводу, важливо звернути увагу на правове обґрунтування та позиції Конституційного Суду України, зазначені у вищевказаному рішенні.

Відтак, Суд наголошує, що Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3), а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави (частина друга статті 3).

Тлумачення положень частин першої та другої статті 27 Конституції України в контексті всіх інших положень Конституції України як єдиного цілісного документа дає підстави стверджувати, що вони не припускають смертної кари як виду покарання. На користь такого висновку свідчить тенденція практики застосування Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, ратифікованої Верховною Радою України (Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року із змінами, внесеними Законом України від 24 березня 1999 року, зокрема, положень статті 3 Конвенції).

Ключовим у визнанні права людини на життя за Конституцією України є положення, згідно якого це право є невід'ємним (частина перша статті 27), невідчужуваним та непорушним (стаття 21). Право на життя належить людині від народження і захищається державою.

Конституція України проголошує, що конституційні права і свободи, зокрема право людини на життя, гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга статті 22), що забороняється внесення будь-яких змін до Конституції України, якщо вони передбачають скасування прав і свобод людини і громадянина (частина перша статті 157). Не допускається також звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, в тому числі невід'ємного права людини на життя, в разі прийняття нових або внесення змін до чинних законів (частина третя статті 22).

Отже, за своїм змістом положення частини другої статті 22 Конституції України передбачають, з одного боку, обов'язок держави гарантувати конституційні права і свободи, насамперед право людини на життя, а з другого – утримуватись від прийняття будь-яких актів, які призводили б до скасування конституційних прав і свобод, а отже – і права людини на життя. Виходячи з положень частини другої статті 8 Конституції України, норма частини другої її статті 22 має враховуватись при прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання відповідних суспільних відносин. Позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарання, навіть у межах положень, визначених законом, є скасуванням невід'ємного права людини на життя, що не відповідає Конституції України.

Тому відповідні положення Кримінального кодексу України, які передбачають застосування смертної кари, суперечать зазначеним вище положенням Конституції України.

Відповідно до статті 23 Конституції України кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Конституція України, закріплюючи невід'ємне право на життя кожної людини (частина перша статті 27) і гарантуючи це право від скасування (частина друга статті 22), закріплює водночас положення про те, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (частина третя статті 27). Відповідно до положення частини п'ятої статті 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Конституція України не містить будь-яких положень про можливість застосування смертної кари як винятку з положення частини першої статті 27 Конституції України про невід'ємне право на життя кожної людини. Таким чином, смертну кару як вид покарання, передбачений у відповідних положеннях Кримінального кодексу України, не можна вважати винятком з невід'ємного права на життя кожної людини, закріпленого у Конституції України. Положення Кримінального кодексу України щодо застосування смертної кари як виду покарання повинні розглядатись як не передбачені Конституцією України обмеження невід'ємного права на життя кожної людини і мають бути визнані такими, що не відповідають Конституції України (неконституційними).

Розкриваючи зміст невід'ємного права на життя кожної людини, закріпленого у частині першій статті 27 Конституції України, треба враховувати і невідповідність смертної кари цілям покарання та можливість судової помилки, коли виконання судового вироку щодо особи, засудженої до смертної кари, унеможлиблює виправлення її наслідків, що не узгоджується з конституційними гарантіями захисту прав і свобод людини і громадянина (стаття 55 Конституції України).

Виходячи з того, що Україна є соціальною, демократичною і правовою державою (стаття 1 Конституції України), в якій життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини визнає найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України), смертна кара як вид покарання має розглядатись як така, що не узгоджується з зазначеними положеннями Конституції України.

Стосовно положення статті 25 Кримінального кодексу України щодо заміни смертної кари іншим видом покарання, то це питання підлягає вирішенню у законодавчому порядку (пункт 14 частини першої статті 92 Конституції України).

Аргументи, які наводить у своєму Рішенні про смертну кару Конституційний Суд України є прикладом можливостей Суду використовувати надбання усіх можливих джерел (правової доктрини, політико-правових уявлень, принципів побудови сучасного світу, міжнародно-правових документів, моральних засад тощо) з метою обґрунтування свого рішення.

Висновки. Отже, як бачимо, проведене дослідження дозволяє констатувати, що, по-перше, правові позиції Конституційного Суду України є фундаментальним елементом національної правової системи, який забезпечує єдність розуміння та застосування конституційних норм усіма суб'єктами правовідносин. Незважаючи на відсутність легального визначення поняття «правові позиції КСУ» у Конституції та законах України, вони мають усталене доктринальне обґрунтування та виконують квазінормативну функцію, зобов'язуючи всіх учасників правовідносин, включаючи суди загальної юрисдикції, керуватися конституційно-правовим тлумаченням, викладеним в актах органу конституційної юрисдикції. КСУ, здійснюючи офіційне тлумачення Конституції та законів, не лише застосовує право, а й «віднаходить» його, формуючи конституційно-правову доктрину, яка слугує орієнтиром для законодавця та правозастосовних органів.

По-друге, у сфері кримінального судочинства правові позиції Конституційного Суду України набувають особливого значення, оскільки саме тут питання обмеження прав і свобод особи є найбільш гострими, а конституційні гарантії піддаються найсуворішій практичній перевірці. Хоча Кримінальний кодекс України безпосередньо не містить положень щодо обов'язковості врахування рішень КСУ, системний аналіз законодавства свідчить, що суди при вирішенні кримінальних справ зобов'язані керуватися конституційно-правовим розумінням норм, сформульованим органом конституційної юрисдикції. Це безпосередньо впливає на кваліфікацію діянь, визначення меж кримінальної відповідальності, забезпечення процесуальних прав учасників кримінального провадження та реалізацію таких конституційних засад, як верховенство права, законність і презумпція невинуватості.

І, нарешті, по-третє, Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 про визнання смертної кари неконституційною є визначальним прикладом впливу правових позицій КСУ на кримінальне право та правову систему держави загалом. Так, зокрема, Суд, спираючись на положення статей 3, 21, 22, 27 Конституції України, а також на європейські стандарти захисту прав людини, обґрунтував, що право на життя є невід'ємним, невідчужуваним та непорушним, а його позбавлення державою у формі смертної кари суперечить конституційним гарантіям. Це рішення не лише завершило виконання зобов'язань України перед Радою Європи, а й заклало підвалини для гуманізації кримінальної політики, що знайшло відображення у прийнятті Кримінального кодексу 2001 року. Отже, акт органу конституційної юрисдикції продемонстрував здатність КСУ використовувати весь арсенал джерел права – правову доктрину, міжнародно-правові документи, морально-етичні засади – для формування правових позицій, які визначають напрями розвитку національного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фокіна А.О. Правові позиції Конституційного Суду України з питань реалізації і захисту політичних прав громадян. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 31–38. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.4>.
2. Городовенко В. Юридичні (правові) позиції Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 35–40. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/gorodoienko_visnyk_ksu_5_2021.pdf.
3. Данко В.Й. Правові позиції Конституційного Суду України: окремі проблемні питання юридичної природи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 37. Том 1. С. 63–67. Серія «Право». URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/16071>.
4. Рева Р.Р. Правові позиції Конституційного Суду України: основні ознаки та визначення. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. 37–45.
5. Лазарев В.В. Правова позиція: загальноправова характеристика. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2(101). С. 20–31. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.2.02>.
6. Моніч Б.С. 2023. Роль і значення правових позицій Конституційного Суду України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. (Квіт 2023). С. 47–58. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2022.2.6>.

7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341-III (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131.
8. Громовчук М.В., Белов Д.М., Принцип гуманізму, як основоположний принцип побудови сучасної правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 65. С. 46-50. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/10/11.pdf>.
9. Данко В.Й., Белов Д.М. Правові позиції Конституційного Суду України: аналіз правової доктрини. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 73(5). 2022. С. 174-182. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/268768>.
10. Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 (справа про смертну кару). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.12.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026

© Данко В.Й., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0